

KS. PAWEŁ PAŁKA

POWSTANIE KATEDRALNEJ KAPITUŁY OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO W CHEŁMIE I PRZENIESIENIE JEJ DO KRASNEGOSTAWU

Miasto Chełm dało nazwę nie tylko dwom diecezjom, ale również dwom kapitułom różnych obrządków. Zarówno kapituła obrządku łacińskiego, powstała tu w średniowieczu, jak i obrządku greckiego, zreorganizowana na wzór kapituł łacińskich w początkach XIX w.¹, nie doczekały się monograficznego opracowania. O pierwszej z nich mamy jedynie krótkie wzmianki u autorów omawiających dzieje diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego², lecz i te nie zawsze są zgodne z zachowanym materiałem źródłowym³. Mniej jeszcze danych posiadamy o kapitule obrządku greckiego, która przestała istnieć wraz ze skasowaniem unickiej diecezji chełmskiej w 1875 r.⁴

W poniższych wywodach przedstawimy jedynie powstanie kapituły

¹ Por. E. Bańkowski, *Ruś chełmska do czasu rozbioru Polski*, Lwów 1887, s. 18—19, 102.

² Por. K. Boniewski, *Rys życia biskupów lubelskich*, „Pamiętnik Religijno-Moralny”, IV (1843) 525—543; L. Bieńkowski, *Działalność organizacyjna biskupa Jana Biskupca w diecezji chełmskiej (1417—1452)*, „Roczniki Humanistyczne”, VII (1960), z. 2, s. 187—255; K. Dębiński, *Chełmska rz. kat. diecezja obrządku łacińskiego*, „Kalendarz Lubelski” z 1914 r., s. 17—26; S. Kętrzyński, *Chełmskie biskupstwo łacińskie*, *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. VII—VIII, s. 14—17; J. Kłoczowski, *Zarys historii rozwoju przestrzennego miasta Chełma*, „Roczniki Humanistyczne”, VI (1958), z. 5, s. 202 n.; ks. W. Olech, *Diecezja [lubelska]. Rys historyczny, granice, rozwój. Spis kościołów i duchowieństwa diecezji lubelskiej*, 1966, Lublin 1966, s. 19—22; ks. W. Pawelec, *Biskupstwo chełmskie*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 1933, s. 289, 324 n.; C. Walewski, Notaty historyczne do opisu diecezji lubelskiej, fol. 9—12. Rękopis, PAN, nr 757, autograf; ks. K. Boniewski, *Opis historyczny diecezji lubelskiej*, s. 9—12. Kopia rękopisu w Archiwum Kurii Biskupiej Lubelskiej; ks. J. A. Wadowski, *Kościoły diecezji chełmskiej*, s. 1—24. Rękopis, PAN, nr 2372/I.

³ Dość bogate, aczkolwiek niekompletne, materiały źródłowe dotyczące tej diecezji znajdują się w Archiwum Kurii Biskupiej Lubelskiej (AKBL).

⁴ Por. E. Likowski, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku*, Poznań 1880, s. 404—460.

chełmskiej obrządku łacińskiego i przeniesienie jej do Krasnegostawu, z jednoczesnym uwzględnieniem kontrowersyjnej sprawy uprzedniego przeniesienia jej do Hrubieszowa.

1. POWSTANIE KAPITUŁY CHEŁMSKIEJ OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO

Kapituła chełmska obrządku łacińskiego należy do tych kapituł katedralnych, których powstanie nie zbiega się z erekcją samej diecezji. Gdyby bowiem przyjąć r. 1359 za datę powstania diecezji chełmskiej, za czym opowiadają się poważni autorowie⁵, to jeszcze ponad pół wieku należało czekać na powstanie jej kapituły. Wprawdzie Grzegorz XI w swej bulli *Debitum pastoralis officii* z 13 II 1375 r. stwierdza, że kościół w Chełmie, podobnie jak w Haliczu, Przemyślu i Włodzimierzu, był i nadal ma być uważany za kościół katedralny, to jednak nie czyni tu najmniejszej wzmianki o kapitule przy tym kościele⁶. W oparciu o dostępny materiał źródłowy należy przyjąć, iż kapituła ta mogła powstać dopiero za rządów diecezją biskupa chełmskiego Jana Zaborowskiego, zwanego Janem z Opatowca lub Janem Biskupcem (Episcopellus), sprawującego tu rządy w latach 1417—1452⁷.

Na wcześniejsze powstanie kapituły nie było wprost warunków w diecezji chełmskiej. Ze względów zasadniczych nie mogli erygować kapituły biskupi lubuscy w okresie sprawowania władzy na tym terenie. Rzadko bowiem tu przebywali i nie dążyli do szybkiego usamodzielnienia się tych ziem pod względem administracyjnym⁸. Nie mogli też tu zorganizować kapituły poprzednicy Jana Zaborowskiego biskupi chełmscy: franciszkanin Tomasz, syn Ninogniewa z Sienna, i dominikanin Stefan. Pierwszy z nich, mianowany biskupem chełmskim w 1359 r., był nim raczej tylko z imienia pełniąc funkcję biskupa pomocniczego w diecezji krakowskiej⁹, biskup zaś Stefan w diecezji swej przebywał bardzo rzadko i tylko z końcowych lat jego życia posiadamy kilka śladów jego działalności organizacyjnej¹⁰. W tym czasie nie mógł on zorganizować kapituły i z tej racji, że brak było na to potrzebnych funduszków. Fun-

⁵ Por. Bieńkowski, art. cyt., s. 189; Z. Wojciechowski, *Państwo polskie w wiekach średnich*, Poznań 1948, s. 166.

⁶ A. Theiner, *Monumenta Poloniae*, I, nr 964. Por. W. Abraham, *Powstanie organizacji Kościoła Łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904, s. 296—298.

⁷ Por. K. Piotrowicz, *Biskupiec Jan, Słownik Biograficzny*, t. II, Kraków 1936, s. 110—111.

⁸ M. Buliński, *Historia Kościoła Polskiego*, t. I, Kraków 1873, s. 235.

⁹ Bieńkowski, dz. cyt., s. 189.

¹⁰ J. Sawicki, *Najdawniejsze statuty synodalne diecezji chełmskiej w XV w.*, [W:] *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, IV, Lublin 1948, s. 1.

dusze te uzyskał dopiero bp Jan Zaborowski od króla Władysława Jagiełły, który uprzednio uposażył też samo biskupstwo chełmskie¹¹. Uposażenia kapituły dokonał wspomniany król przywilejem fundacyjnym wydanym w Borzysławicach w wigilię św. Małgorzaty 12 VII 1429 r.¹² W myśl tego przywileju kapituła chełmska na utrzymanie dwóch prałatów (prepozyta i dziekana) oraz 10 kanoników otrzymała wieś Parypsy z młynem i sadzawką oraz 100 złotych monety polskiej lokowanej na cle chełmskim pobieranej w Hrubieszowie. W zamian za to członkowie kapituły zobowiązani zostali do osobistej rezydencji przy katedrze, do sprawowania w niej służby Bożej oraz do odprawiania aniwersarzy za fundatora i jego najbliższą rodzinę. Prawo patronatu, czyli prezentowanie na wakujące prelatury i kanonie, król po wieczne czasy zastrzegł sobie i swoim następcom¹³.

Brak najstarszych ksiąg konsystorza chełmskiego oraz aktu erekcyjnego kapituły chełmskiej i najdawniejszych jej ksiąg utrudnia ustalenie dokładnej daty zorganizowania tej kapituły¹⁴. Na podstawie zachowanego materiału źródłowego można jedynie stwierdzić, że nastąpiło to niezawodnie w okresie lat 1425—1431. Z treści wyroku wydanego przez sąd polubowny w Gnieźnie 8 VII 1424 r. w toczącym się sporze między biskupem chełmskim Janem Zaborowskim i plebanem kościoła w Czernięcinie Pawłem z Kłodawy o dziesięcinę z 7 wsi (Czernięcina, Turobina, Zabna, Zaporza, Tarnawy, Biskupia i Gruszki) wynika, iż w tym czasie kapituły w Chełmie jeszcze nie było¹⁵. Bp Zaborowski bowiem na zrzeczenie się wszelkich pretensji do tych dziesięcin miał uzyskać konsens swego kleru diecezjalnego, gdyż — jak zaznacza wyrok — kościół chełmski „non habet personas capitulum facientes” W kilka miesięcy później,

¹¹ Przywilej ten ogłosił Władysław Abraham (*Akt fundacyjny króla Władysława Jagiełły dla biskupstwa chełmskiego, Korczyn 16 sierpnia 1417*, „Kwartalnik Historyczny”, XXXII (1918) 473—477).

¹² Opublikował go ks. P. Kałwa w „Kwartalniku Historycznym”, XLVII (1933) 73—77 (*Przywilej fundacyjny Władysława Jagiełły dla kapituły chełmskiej z 1429 r.*).

¹³ Tamże.

¹⁴ Najdawniejsze księgi konsystorza chełmskiego uległy zniszczeniu przez pożar w Krasnymstawie w 1597 r. Zachowane Acta Actorum Capituli Chelmensis rozpoczynają się od 1633 r.

¹⁵ Kopia dokumentu dotycząca wspomnianego układu, znajdująca się w archiwum parafii Turobin, ks. IIa, s. 9—10, zaczyna się od słów: „In Nne Dni Amen. Sub Anno Nativitatis eiusdem Millesimo Quadringentesimo vigesimo quarto Indictione 2da Pontificatus SSmi in Xto Pris et D. Martini Divina Providentia Papae V. Anno 7mo die vero sabbati 8va Mensis julii [...]”. Dokument ten stwierdzając brak kapituły w diecezji chełmskiej zaznacza: „Dnus Episcopus Helmensis easdem Decimas cum earum Novalibus et accrescentiis ut praemissum est incorporari debeat et teneat de consensu Cleri ad hoc necessarii suae Diaecesis, ex quo sua Ecclesia non habet Personas Capitulum facientes, praedictae Eccliae in Czerniencin [...]”.

bo 31 XII wspomnianego roku, na specjalnie w tym celu zwołanym zjeździe do Grabowca istotnie takiej zgody „loco et vice Capituli” udzieliło 19 następujących rektorów parafialnych kościołów z: Chełma, Szczebrzeszyna, Bełza, Grabowca, Rubieszowa, Horodła, Krasnegostawu, Tyszowiec, Sokala, Rzeplina, Wożuczyna, Lipin, Nabroża, Gródka, Maykowysza, Potelicza, Zdanowa, Wielączy i Ciernięcina¹⁶. Akt ten, zgodnie z zaleceniem sądu polubownego, potwierdzony został przez metropolitę lwowskiego Jana Rzeszowskiego¹⁷. Pierwszą wyraźną wzmiankę o istnieniu kapituły chełmskiej, jako korporacji zorganizowanej, spotykamy dopiero w kilka lat później od tej daty. Z aktu bpa chełmskiego Jana Zaborowskiego, wydanego 3 VIII 1431 r. w Chełmie, dowiadujemy się, iż nadanie kościoła grabowieckiego plebanowi Jakubowi dokonane zostało wobec kapituły. Za jej też zgodą biskup ten potwierdził dotychczasowe uposażenie kościoła w Grabowcu¹⁸. Wśród świadków tego aktu, który opatrzony został również pieczęcią kapitulną, wymienieni są wyraźnie trzej członkowie kapituły chełmskiej: dziekan kapituły Wisław, znany też jako pleban chełmski, i dwóch kanoników: Wawrzyniec z Kumowa i niejaki Maciej.

Dokument erekcyjny kościoła parafialnego w Kumowie wydany 29 VI 1434 r. wśród świadków wymienia już dwóch prałatów (prepozyta Klemensa i dziekana Stanisława) oraz siedmiu kanoników chełmskich (Wisława, Mikołaja Szczecinka, Piotra Plutka, Piotra z Sandomierza, Marcina, Świętosława i Macieja Kostka)¹⁹. Podobny dokument dotyczący kościoła parafialnego w Skierbieszowie z 15 IV 1436 r. podaje również obu wspomnianych prałatów i trzech kanoników (Wisława, Mikołaja Szczecinka i Piotra Plutka)²⁰. Akta konsystorza gnieźnieńskiego z 1449 r. wspominają o toczącym się w III instancji sporze przed oficjałem gnieźnieńskim prowadzonym z powództwa Piotra ze Szczekocin przeciwko kapitule chełmskiej. W sporze tym imieniem prałatów i kanoników chełmskich występuje jej prokurator²¹.

W świetle tych faktów przesuwanie daty powstania kapituły chełmskiej do r. 1450, jak tego pragnie Dębiński²², a tym bardziej do r. 1455, jak utrzymuje Kętrzyński²³, nie znajduje żadnego uzasadnienia w zna-

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Archiwum Kapituły Katedralnej Lubelskiej, Rep. 64a, vol. 10, k. 92v—95.

¹⁹ Bieńkowski, dz. cyt., s. 206, nota 71.

²⁰ Tamże, s. 206 n., nota 72.

²¹ Sawicki, dz. cyt., s. 7, nota 1.

²² *Chełmska rz. kat. diecezja obrządku łacińskiego*, „Kalendarz Lubelski” z 1914 r., s. 17.

²³ *Chełmskie biskupstwo łacińskie*, *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, Warszawa 1906, t. VII—VIII, s. 15.

nym materiale źródłowym. Bp Jan Kraska (zm. 1462), z którego rządami chcąc oni wiązać powstanie kapituły w Chełmie, przyczynił się jedynie do powiększenia funduszków tej kapituły przez przyznanie jej dziesięcin tamtejszego kościoła parafialnego, a nie do powstania samej kapituły²⁴. Właściwym organizatorem tej kapituły był bowiem jego poprzednik bp Jan Zaborowski. Skoro tedy przyjmiemy za pewnik, że w 1431 r. kapituła chełmska występuje już jako korporacja zorganizowana, to faktyczne powołanie jej do życia musiało nastąpić nieco wcześniej. Możliwe, że stało się to już w roku jej uposażenia przez wyżej wspomniany przywilej króla Władysława Jagiełły. Nie wydaje się bowiem rzeczą możliwą, aby erekcja samej kapituły mogła zaistnieć wcześniej, gdyż na to nie pozwalał brak funduszków, a ponadto treść samego przywileju fundacyjnego z 1429 r. nie suponuje w niczym wcześniejszego jej istnienia.

2. SPRAWA PRZENIESIENIA SIEDZIBY KAPITULNEJ DO HRUBIESZOWA

Od początku istnienia diecezji chełmskiej miasto Chełm nie było zbyt dogodnym miejscem dla rezydencji biskupów i członków kapituły. I to nie tylko z tej racji, że miało tu swoją siedzibę wcześniej powstałe biskupstwo schizmatyczne. Miasto Chełm nie leżało w środku diecezji, a nadto było narażone na najazdy nieprzyjacielskie, zwłaszcza tatarskie, i często było dotkliwie przez nie niszczone²⁵. Jan Długosz (1415—1480) uważa Chełm za miasto tak nędzne i liche, iż nie zasługuje na to, aby było stolicą biskupstwa²⁶. Tym się zapewne tłumaczy, dlaczego biskupi chełmscy często przebywali w swoich dobrach w Kumowie lub Skierbieszowie²⁷ i dlaczego dość wcześnie czynili starania o przeniesienie swej stolicy z Chełma do innego miasta. Według świadectwa Jana Długosza jeden z pierwszych biskupów chełmskich Jan Zaborowski czynił starania u króla Władysława Jagiełły o przyłączenie do diecezji chełmskiej ziemi lubelskiej, aby następnie móc przenieść swą stolicę biskupią z Chełma do Lublina i wzbogacić nieco w ten sposób swoją małą i ubogą diecezję²⁸. Stanowczy jednak sprzeciw biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, pod którego jurysdykcją ziemia lubelska wówczas pozostawała.

²⁴ Por. M. Piechowski, *Cornucopiae Infulae Chelmensis*, Zamoscii 1717, nr III.

²⁵ Por. M. Baliński — T. Lipiński, *Starożytna Polska*, wyd. 2, t. II, Warszawa 1885, s. 914—917.

²⁶ *Joannis Długossi seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII*, t. I, Cracoviae MDCCCLXXIII, s. 52 n.

²⁷ Świadczą o tym różne dokumenty biskupów wydawane w tych miejscowościach.

²⁸ Dz. cyt., t. IV, s. 330.

stawała, nie pozwolił tych planów zrealizować, mimo iż spotkały się one z życzliwym przyjęciem zarówno króla, jak i Stolicy Apostolskiej²⁹. W niespełna pół wieku później o przeniesienie stolicy biskupiej z Chełma zabiegał znowu wraz ze swoją kapitułą drugi następca Jana Zaborowskiego biskup kamieniecki, a nominat chełmski, Paweł z Grabowy³⁰. Po pożarze i zniszczeniu Chełma w 1473 r.³¹ uzyskał on mianowicie u króla Kazimierza Jagiellończyka przywilej na przeniesienie katedry wraz z kapitułą z Chełma do Hrubieszowa³², zwanego wówczas Rubieszowem³³. Hrubieszów bowiem w owym czasie był miastem bardziej ludnym, położonym prawie w centrum diecezji, a przy tym okolica jego była bardziej urodzajna i bogata³⁴. Mimo iż dopiero w 1400 r. został on przez Władysława Jagiełłę ze wsi przemianowany na miasto, szybko się rozbudował i uzyskał liczne przywileje³⁵. Były tu w tym czasie dwa kościoły i jedna cerkiew³⁶. W myśl aktu królewskiego wydanego w Lublinie 28 IV 1473 r. dotychczasowy kościół parafialny pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP miał być obrócony na katedrę i tu miała rezydować kapituła katedralna, dla której powinny być wybudowane specjalne pomieszczenia. Z chwilą przeniesienia stolicy biskupiej do tego miasta dotychczasowa diecezja chełmska miała przyjąć miano hrubieszowskiej³⁷.

Zapewne wzmiankowany wyżej przywilej królewski dał podstawę licznym autorom do twierdzenia, że Hrubieszów w drugiej połowie XV w. przez kilkanaście lat był istotnie siedzibą biskupstwa i kapituły chełmskiej. Za tym zdecydowanie opowiadają się między innymi: Kasper Njésiecki³⁸, Franciszek Rzepnicki³⁹, Jan Bielski⁴⁰, Michał Baliński⁴¹,

²⁹ Por. Sawicki, dz. cyt., s. 7—8.

³⁰ Por. Piechowski, dz. cyt., IV.

³¹ Tamże.

³² Kopia przywileju znajduje się w Archiwum Kurii Biskupiej Lubelskiej w Liber Capituli Cathedralis Chelmen. erectionum Privilegiorum, nr 8, fol. 21v—23.

³³ Por. Baliński—Lipiński, dz. cyt., s. 934.

³⁴ Podkreśla to wspomniany przywilej.

³⁵ Por. Baliński—Lipiński, dz. cyt., s. 934—943.

³⁶ Tamże.

³⁷ Odnośny przywilej zaznaczał bowiem między innymi: „Amplius quoque et decetero veteri nomine quo Chelmen. appellari consueverat abolito, Hrubieszovien. nuncupandam, titulandam, et vocitandam, et omni honore, titulo, ritu et ceremoniis Pontificalibus atque charismatibus prosequendam”.

³⁸ *Korona Polska*, I, s. 63.

³⁹ *Vitae praesulum Poloniae Magni Ducatus Lithuaniae res precipuae [...]gestae*, Posnaniae 1762, t. III, s. 122—123.

⁴⁰ *Widok Królestwa Polskiego*, Poznań 1763, s. 198.

⁴¹ *Starożytna Polska*, Warszawa 1885, t. II, s. 915, 937.

Melchior Buliński⁴², Karol Boniewski⁴³, Julian Bartoszewicz⁴⁴, Stanisław Załęski⁴⁵, Stanisław Chodyński⁴⁶ i Stanisław Kętrzyński⁴⁷. Z nowszych podobnie utrzymują: ks. Wincenty Pawelec⁴⁸, Marian Baruś⁴⁹, Kazimierz Czernicki⁵⁰, Antoni Wiatrowski⁵¹, Adam Szczerbowski⁵², ks. Zbigniew Szostkiewicz⁵³, Jerzy Kłoczowski⁵⁴, Władysław Ćwik — Jerzy Reder⁵⁵. Godne przy tym podkreślenia jest to, że niektórzy z nich datę przeniesienia stolicy biskupiej z Chełma do Hrubieszowa przesuwają z r. 1473 na r. 1475⁵⁶. Wszyscy jednak zgadzają się w tym, że Hrubieszów był stolicą biskupstwa tylko do r. 1490, tj. do czasu przeniesienia jej do Krasnegostawu.

Bliższa analiza tekstów źródłowych pozwala na stwierdzenie, że Hrubieszów nie tylko nigdy nie był siedzibą kapituły katedralnej, lecz także i samego biskupstwa chełmskiego. Za tym przemawiają następujące racje. Przede wszystkim brak jest na to dowodów, aby kiedykolwiek na tych terenach istniało biskupstwo hrubieszowskie, a w myśl wspomnianego wyżej przywileju królewskiego tak ono winno się nazywać, gdyby katedra z Chełma do Hrubieszowa przeniesiona została⁵⁷. Dostępne materiały źródłowe tego okresu wykazują wyraźnie, iż w latach 1473—1490 bis-

⁴² *Historia Kościoła Polskiego*, Kraków 1873, t. II, s. 191.

⁴³ *Rys życia biskupów lubelskich*, „Pamiętnik Religijno-Moralny”, IV (1843) 530 n.

⁴⁴ *Biskupstwo chełmskie łacińskie*, *Encyklopedia Powszechna Orgelbranda*, Warszawa 1960, t. III, s. 606.

⁴⁵ *Jezuici w Polsce*, Kraków 1905, t. IV, s. 1587.

⁴⁶ *Chełmskie biskupstwo obrządku łacińskiego*, *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, Warszawa 1874, t. III, s. 243.

⁴⁷ *Chełmskie biskupstwo łacińskie*, tamże, t. VII—VIII, s. 15.

⁴⁸ *Biskupstwo chełmskie*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 1934, s. 389.

⁴⁹ *Powiat hrubieszowski. Szkic monograficzny*, nakładem „Wiadomości Hrubieszowskich”, Hrubieszów 1939, s. 143.

⁵⁰ *Chełm, przeszłość i pamiątki*, Chełm 1936, s. 71.

⁵¹ *Fara hrubieszowska*, „Przegląd Hrubieszowski”, VI (1925), nr 1/79, s. 41—44; *Kościół poddominikański w Hrubieszowie*, odbitka z dwutygodnika „Przegląd Lubelski Kresowy”, 1925, s. 8.

⁵² *Powiat hrubieszowski w epoce przedrozbiorowej*, „Przegląd Hrubieszowski”, VI (1925), nr 1/79, s. 20.

⁵³ *Katalog biskupów obrz. łac. przedrozbiorowej Polski*, Rzym 1954, s. 70, 117.

⁵⁴ *Zarys historii rozwoju przestrzennego miasta Chełma*, „Roczniki Humanistyczne”, VI (1958) 202 n.

⁵⁵ *Rozwój administracyjno-terytorialny Ziemi Chełmskiej*, [W:] *Ziemia Chełmska (Materiały z sesji naukowej historyków odbytej w Chełmie 21 czerwca 1959 r.)*, Lublin 1961, s. 21.

⁵⁶ Z wymienionych autorów tę ostatnią datę podają: Baliński — Lipiński, Czernicki, Chodyński i Dębiński.

⁵⁷ Por. wyżej notę 37.

kupi tych terenów nadal zatrzymują miano chełmskich⁵⁸. Rozstrzygający wydaje się tu jednak być argument zaczerpnięty z treści samego przywileju królewskiego, zezwalającego na przeniesienie katedry i siedziby biskupstwa chełmskiego do Krasnegostawu. Przywilej ten, o którym obszerniej mowa będzie niżej, wyraźnie bowiem zaznacza, iż w danym wypadku chodzi właśnie o dokonanie przeniesienia stolicy biskupiej z Chełma do Krasnegostawu (*ex Chelm in Krasnystaw*)⁵⁹. Przywilej ten o Hrubieszowie nie czyni tutaj najmniejszej wzmianki. Stąd też dziwne się wydaje twierdzenie autorów o katedrze chełmskiej w Hrubieszowie i o siedzibie tam biskupstwa chełmskiego. Tym bardziej jest to dziwne, że i późniejsze przywileje królów polskich⁶⁰ czy akta biskupów chełmskich⁶¹, wydane w sprawach dotyczących diecezji chełmskiej lub jej kapituły, wzmiankują tylko o przeniesieniu katedry tej diecezji z Chełma do Krasnegostawu.

W świetle tych wywodów zrozumiałą jest rzeczą, dlaczego Jan Długosz (zm. 1480 r.) dziwi się, iż Chełm, a nie Hrubieszów, bardziej odpowiedni do tego, jest siedzibą biskupstwa chełmskiego⁶² i dlaczego zmarły w 1479 r. bp Paweł z Grabowy, inicjator przeniesienia biskupstwa do Hrubieszowa, został podobnie jak jego poprzednicy pochowany w kościele chełmskim⁶³.

Przedstawione wyżej racje upoważniają do stwierdzenia, iż bp Paweł z Grabowy nie wprowadził w czyn swoich planów dotyczących przeniesienia stolicy biskupiej do Hrubieszowa, a brak jest realnych podstaw

⁵⁸ W tym okresie na stolicy biskupiej zasiadali: Paweł z Grabowy, Jan Kaźmierski, Jan Targowicki i Maciej ze Starej Łomży. Wszyscy oni znani są jako biskupi chełmscy i jako tacy są wspomniani przy udzielaniu różnych przywilejów królewskich. Por. *Liber Capituli Cathedralis Chelm. erectionum privilegiorum* (nr 8, fol. 14—15); *Acta Officii Consistorialis Leopoliensis antiquissima*, edidit Guilelmus Rolny, vol. I continet acta annorum 1482—1489, Leopoli 1927, s. 552—568, 505.

⁵⁹ Chodzi tu o przywilej nadany biskupowi Maciejowi ze Starej Łomży przez króla Kazimierza Jagiellończyka 26 VI 1490 r. Przywilej ten stwierdza: „Permoti postulationibus et vigilantibus opera Rndi Patris Dni Mathiae Eppi Camenecensis ejusdem Ecclesiae electi, quantum in Nobis est, sedem Pontificalem ad transferendum sive ad Sedis mutationem Chelm in Krasnystaw civitatem nostram [...] consentimus et [...] transferimus” AKBL — 8 *Liber Capituli Cathedralis Chelmensis erectionum privilegiorum*, fol. 23.

⁶⁰ Por. A. Lewicki, *Codex Epistolaris saeculi decimi quinti*, Kraków 1894, t. III, s. 414—416.

⁶¹ Por. Archiwum Kapituły Katedralnej Lubelskiej, nr 27 — *Consignatione Capitalium Realitatum Jurium Servitutum Capituli Cathedralis Lublinensis*, fol. 36.

⁶² Dz. cyt., t. I, s. 52 n.

⁶³ Tamże, t. V, s. 644.

do tego, aby mogli to uczynić często zmieniający się jego bezpośredni następcy⁶⁴.

Niełatwą jest dziś rzeczą ustalić powody, dla jakich przywilej królewski z 1473 r. nie został wprowadzony w życie przez Pawła z Grabowy lub jego bezpośrednich następców. Nie podają ich ani późniejsze przywileje dotyczące diecezji chełmskiej, ani też współcześni lub późniejsi historycy. Nie czyni też tego kanonik chełmski Michał Piechowski, dobry znawca dziejów diecezji chełmskiej. Ten ostatni w swej pracy zadowala się jedynie stwierdzeniem, iż w 1490 r. katedra z Chełma przeniesiona została do Krasnegostawu⁶⁵, mimo iż uprzednio, na innym miejscu, wspomina o przywileju danym bpowi Pawłowi z Grabowy na przeniesienie jej do Hrubieszowa⁶⁶. Nakielski zaznacza znowu jedynie, iż pierwotny projekt Pawła z Grabowy przeniesienia siedziby biskupiej z Chełma do Hrubieszowa, zatwierdzony przez króla Kazimierza Jagiellończyka, za zgodą tegoż króla został później zmieniony na korzyść miasta Krasnegostawu⁶⁷. Podobną uwagę czyni również biskup chełmsko-lubelski Wojciech Leszczycki Skarszewski w protokole powizytacyjnym kościoła katedralnego w Krasnymstawie 3 II 1796 r.⁶⁸ Ambroży Wadowski, badacz dziejów diecezji lubelskiej i chełmskiej, stwierdza wprost, iż nie znane są mu racje, dla których przywilej królewski o przeniesieniu stolicy biskupiej z Chełma do Hrubieszowa nie został wprowadzony w życie⁶⁹. Te racje i dzisiaj trudno jest ustalić. Może jedną z nich była trudność z przygotowaniem w Hrubieszowie odpowiednich pomieszczeń dla biskupa i kapituły lub zbyt liczny procent innowierców w tym mieście, a może położenie samego Hrubieszowa wysuniętego dalej na wschód rodziło większe niebezpieczeństwo częstszych najazdów nieprzyjacielskich.

⁶⁴ Por. W. Pawelec, *Biskupstwo chełmskie*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 1934, s. 389.

⁶⁵ *Cornucopiae Infulae Chelmensis*, n. IV—V.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ *Miechovia, Cracoviae 1634*, s. 399: „Et haec postmodum e loco primevae foundationis voluntate Casimiri Regis Poloniae, filii Vladislai Jagiellonis, ad instantiam Pauli de Grabowa quarti in ordine Episcopi Chelmensis suiq. Capituli in oppidum Regium Hrubieszów uti magis illo tempore habitabile transferri debuit sed mutato postmodum proposito idem Rex ad postulationem Matthiae de Łomża Episcopi Camenecensis iam tum electi Chelmensis, dictam sedem ex Chelma Crasnostavum situ et frequentia populi magis commodum locum transtulit”

⁶⁸ AKBL 165, fol. 2: „Primarius itaque suae Foundationis locus fuit Helmensis Civitas, ob graves autem causas ac praecipue incursiones Tartarorum ex primaevo suo mota loco [...] omissa Hrubieszoviensi oppido, quo transferri debebat, Crasnostaviam est translata Anno Domini 1490 et hic fixam adusque retinet sedem”

⁶⁹ Kościoły diecezji chełmskiej, s. 21. Rękopis, PAN, nr 2372/I.

3. PRZENIESIENIE KAPITUŁY DO KRASNEGOSTAWU

Przeniesienie kapituły chełmskiej do Krasnegostawu wiąże się ściśle z przeniesieniem do tego miasta stolicy biskupstwa chełmskiego. Stało się to z inicjatywy i starania Macieja ze Starej Łomży, biskupa kamienieckiego i elekta chełmskiego. Biskup ten (1480—1505), pragnąc zapewnić godniejsze miejsce dla swej katedry chełmskiej, wyjednał u króla Kazimierza Jagiellończyka przywilej datowany w Krakowie 26 VI 1490 r. zezwalający na przeniesienie siedziby biskupstwa wraz z katedrą z Chełma do Krasnegostawu⁷⁰. Stało się to niewątpliwie za zgodą Stolicy Apostolskiej. Wspomniany przywilej podkreśla bowiem, iż w tym względzie uprawnienia należne Stolicy Apostolskiej mają być zachowane, gdyż do niej należy zmiana siedzib biskupich.

Miasto Krasnystaw zostało wybrane na siedzibę biskupstwa i kapituły, gdyż w tym czasie uważane ono było za bardziej dogodne i mające większą liczbę ludności katolickiej („situ et frequentia populi Sedi Pontificali magis accomodam et convenientem”). Z chwilą przeniesienia siedziby biskupiej do tego miasta znajdujący się tu kościół parafialny pod wezwaniem Wszystkich Świętych, dostatnio uposażony przez króla Władysława Jagiełłę w 1419 r., został zamieniony na katedrę, która zatrzymała też nadal dotychczasowy swój tytuł Rozesłania Św. Aposto-

⁷⁰ Kopia tego przywileju w AKBL znajduje się w Liber Capituli Cathedralis Chelmensis erectionum privilegiorum, nr 8, fol. 23. W istotnych częściach brzmienie jego jest następujące: „Casimirus Dei gratia Rex Poloniae Magnus Dux Lithuaniae, Russiae Prussiaeque Dominus et heres [...] Significamus tenore praesentium universis quibus expedit. [...] Recensentesque constitutiones Sanctorum Patrum, quibus caveri accepimus Sedes Pontificales, non in aliis locis nisi insignioribus, et in quibus est frequentia populi, debere erigi, et fundari. Cum itaque intelleximus, quod Ecclesia Chelmensis quae est Pontificalis, propter loci incommoditatem assidue decrescat, cupientes honori, commoditati, et augmenti cultus Divini ipsius providere. Permoti postulationibus et vigilantibus opera Rndi Patris Dni Mathiae Eppi Camenecen. et ejusdem Ecclesiae electi, quantum in Nobis est, sedem Pontificalem ad transferendum sive ad Sedis mutationem ex Chelm in Krasnystaw civitatem nostram situ et frequentia populi Sedi Pontificali magis accomodam et convenientem, consentimus et quantum nobis convenit transferimus, Auctoritate Romani Pontificis salva, ad quam sedium Pontificalium mutatio pertinet. Pro Sede Pontificali sive Ecclesia Cathedrali Ecclesiam Parochialem, tituli Omnium Sanctorum quantum in nobis est donando proventus quos Rectores praefatae Parochialis in Krasnystaw, quae Juris Patronatus Nri fuit percipiebant, Vicariis canonicalibus dando et incorporando quorum Vicariorum collatio ad ipsum Eppum perpetuis temporibus pertinebit. Qui Vesperas, matutinum omnesque horas canonicas pro laude Summi et Immortali Dei cantare voce sonora juxta consuetudinem aliarum ecclesiarum Pontificalium debebunt et tenebuntur. Utque haec nostra voluntas firmitatem habeat, praesentes literas sigilli Nri appensione jussimus communiri. Actum in Conventione Cracoviensi generali, sabbatho proximo post Festum Sancti Joannis Baptistae Anno Dni Millesimo quadringentesimo Nonagesimo, Praesentibus ibidem [...]”.

łów⁷¹. Dotychczasowe uposażenie proboszcza tego kościoła z nadania królewskiego wspomnianym przywilejem król przekazał na utrzymanie wikariuszów katedralnych, których swobodne ustanawianie po wieczne czasy zostało zastrzeżone biskupowi. W kilka lat później, bo 9 I 1494 r., bp Maciej uzyskał u króla Jana Olbrachta zezwolenie na kupno w Krasnymstawie dwóch domów dla tych wikariuszy, aby mieszkając razem łatwiej mogli wypełniać swe obowiązki przy kościele katedralnym⁷². Mieli oni bowiem „iuxta consuetudinem aliarum ecclesiarum pontificalium” śpiewać na chwałę Bożą „voce sonora” nieszpory, matutinum i inne godziny kanoniczne⁷³.

Przeniesienie siedziby biskupstwa z Chełma do Krasnegostawu nie spowodowało zmiany dotychczasowej nazwy diecezji chełmskiej, stąd też w aktach kapitulnych katedra w Krasnymstawie najczęściej jest odtąd nazywana kościołem katedralnym diecezji chełmskiej lub kościołem chełmskiej katedry w Krasnymstawie⁷⁴. Konsekwentnie też kapituła przy tym kościele zatrzymała nadal miano kapituły chełmskiej.

Wspomniany kościół katedralny w Krasnymstawie nie był kościołem okazałym. Pierwotnie był on drewniany, później w jego miejsce wzniesiono kościół murowany, lecz i ten ustępował swą okazałością innym kościołom katedralnym⁷⁵. Biskup chełmski Paweł Piasecki (1642—1644) mówiąc o swej katedrze w Krasnymstawie zaznaczał, iż winna się ona nazywać raczej kościołem wiejskim niż katedralnym („potius ruralis quam cathedralis”)⁷⁶. Kościół ten służył za katedrę diecezji chełmskiej do r. 1781. Po kasacie bowiem jezuitów ich krasnostawski kościół pod wezwaniem św. Franciszka Ksawerego przyznany został biskupowi chełmskiemu przez Komisję Edukacji Narodowej w 1780 r., a następnego roku objęty w posiadanie jako kościół katedralny diecezji chełmskiej⁷⁷. Odtąd przy tym kościele rezydowali członkowie kapituły chełmskiej i w nim spełniali swoje obowiązki chórowe do chwili zniesienia diecezji chełmskiej z równoczesnym powołaniem do życia diecezji lubelskiej. Dokonał tego pap. Pius VII bullą *Quaemadmodum Romanorum Pontificum*, wydaną

⁷¹ Por. Paweł c, *Biskupstwo chełmskie*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 1933, s. 324.

⁷² Tekst odnośnego przywileju podaje A. Lewicki (*Codex...*, s. 414—416).

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Por. AKBL — A. 165 *Visitatio Generalis Ecclesiae Cathedralis Helmensis Crasnostaviae sitae [...] per Adalbertum Leszczyc Skarszewski [...] Anno Dni 1796 peracta*.

⁷⁵ Por. Wadowski, dz. cyt., s. 22.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Tamże.

9 X 1805 r.⁷⁶, a wprowadzoną w życie dopiero 20 X 1807 r.⁷⁹ Od tej ostatniej daty katedralna kapituła chełmska przyjmuje miano lubelskiej⁸⁰, mimo iż dopiero w 1826 r. siedziba jej przeniesiona została do Lublina⁸¹.

L'ÉRECTION DU CHAPITRE CATHÉDRAL DE RITE LATIN À CHEŁM ET SON TRANSFERT À KRASNYSTAW

Résumé

Le chapitre cathédral de rite latin à Chełm fut créé quelques dizaines d'années seulement après l'érection du diocèse de Chełm.

L'origine de ce chapitre tombe sur la période de l'administration du diocèse par l'évêque Jean Zaborowski dit aussi Jean d'Opatowiec ou bien Jean Biskupiec (1417—1452). Grâce aux démarches de cet évêque, le roi Ladislas Jagellon, par un privilège accordé à Borzysławice le 12 juillet 1429, pourvut de dotation le chapitre de Chełm en lui accordant, pour pourvoir à la subsistance de deux prélats (un prévôt et un doyen) et de dix chanoines, le village de Parypsy avec moulin et vivier ainsi que 100 pièces d'or en monnaie polonaise par an, placées sur la douane de Chełm, perçues à Hrubieszów. Il est possible que l'année de la dotation de ce chapitre soit l'année de son origine réelle. Car l'on sait, à la base des matériaux de sources accessibles, qu'en 1424 le diocèse de Chełm ne possédait pas encore de chapitre et qu'en 1431 ce chapitre apparaît déjà comme une corporation organisée. Chełm n'était pas un endroit commode pour être le siège de l'évêché et du chapitre et c'est pourquoi, en vertu du privilège du roi Casimir Jagellon, accordé à Cracovie le 26 juin 1490, la cathédrale de Chełm fut transférée à Krasnystaw. A la lumière du matériel de sources conservé, on ne peut plus soutenir aujourd'hui l'opinion des auteurs, presque générale, selon laquelle la cathédrale de l'évêché de Chełm aurait été d'abord transférée à Hrubieszów, et de cette ville seulement à Krasnystaw en 1490. C'est vrai que l'on connaît un privilège du roi Casimir Jagellon de 1473, permettant le transfert du siège de l'évêché à Hrubieszów; mais quant à cela si ce privilège fut réalisé, il manque de preuves suffisantes. Tandis que le privilège royal de 1490 souligne nettement que le siège du diocèse de Chełm, donc en conséquence aussi celui de son chapitre, doit être transféré du Chełm à Krasnystaw (*ex Chełm in Krasnystaw*). Du moment où le siège de l'évêché fut transféré de Chełm à Krasnystaw, l'église paroissiale de cette dernière ville sous l'invocation de Tous les Saints fut changée en cathédrale à laquelle on ajouta encore le titre de la cathédrale primitive à Chełm, celui de l'Envoi des Saints Apôtres. C'est auprès de cette église qu'avaient résidé les membres du chapitre de Chełm jusqu'à la deuxième moitié du XVIIIe siècle, c'est-à-dire jusqu'à la transformation dans cette ville de l'ancienne église des Jésuites sous l'invocation de S. François Xavier en église cathédrale du diocèse de Chełm.

⁷⁸ Tekst bulli podany jest w *Catalogus Universi Cleri saecularis et regularis Dioecesis Lublinensis An. Dni 1875*, Lublini 1875, s. V—XXV.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ Świadczy o tym protokół pierwszego posiedzenia generalnego kapituły lubelskiej odbytego 2 II 1808 r., gdzie prałaci i kanonicy nazywani są już członkami kapituły katedralnej lubelskiej. AKKL — Protokół aktów kap. [...], nr 6, fol. 261.

⁸¹ Stwierdza to protokół kapituły generalnej odbytej w Lublinie 2 II 1827 r.